APORTUL TIPĂRITURILOR DIACONULUI CORESI LA PROCESUL DE FORMARE A LIMBII ROMÂNE LITERARE

Angela BOICENCO-ARSENI
Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat: Școala Lingvistică de la Bucureşti, în frunte cu acad. Al. Rosetti, a susţinut că limba noastră literară s-a fixat prin textele coresiene, tipărite la Braşov în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. La temelia limbii din traducerile respective stă graiul popular dintre Târgovişte şi Braşov. Este evident că tipăriturile lui Coresi au jucat un rol foarte important la fixarea normelor limbii literare şi la dezvoltarea ei ulterioară.

Coresi a fost un diacon ortodox, traducător și tipograf român, originar din Târgoviște. Este editorul primelor cărți tipărite în limba română. A publicat, în total, circa 35 de titluri, apărute în sute de exemplare și răspândite în toate ținuturile românești, facilitând unitatea lingvistică a poporului român, dar și apariția limbii române literare.

Cuvinte –cheie: *Lmba română literară, texte vechi, dialecte, opinii, cult religios*.

Abstract: The Linguistic School in Bucharest, headed by acad. Al. Rosetti, argued that Romanian literary language was formed on the basis of the coresian texts, printed in Brasov in the second half of the XVI th century. At the foundation of the language of these translations is the popular language between Târgoviște and Braşov. It is obvious that Coresi's prints played a very important role in setting the rules of the literary language and its further development.

Coresi was an orthodox deacon, translator and Romanian typographer, from Târgoviște. He is the editor of the first books printed in Romanian. He published about 35 titles, printed in hundreds of copies and emergence of Romanian literary language. Romanian literary language.

Key words: *Romanian literary language, old texts, dialects, opinion, religious cult*.

Limba română literară a intrat destul de târziu în atenţia cercetătorilor.

Specialiştii au emis mai multe teorii despre originea limbii literare, dar acestea nu au avut un statut de cercetare sistematică, ele reflectau în mod intuitiv realităţile. Unele afirmaţii sunt mai aproape de adevăr, altele exprimă acelaşi lucru mai estompat. Problema a intrat numai tangenţial în preocupările acestor savanți care puneau accentul, de fapt, pe valoarea diferitor texte vechi.

Este cunoscută diversitatea opiniilor despre perioada apariției și subdialectele limbii române care stau la baza limbii literare.

În ceea ce privește începuturile limbii române literare, există multiple păreri și teorii : de la ideea ca ea începe cu folclorul (I. Coteanu, L. Onu) până la concepția conform căreia limba română literară ca limbă perfect omogenă începe în secolul al XlX-lea (Al. Philippide, G. Ibrăileanu, I. Iordan, G. Istrate, D. Macrea ș. a.).

Dupa apariția lucrării de sinteză a lui Al. Rosetti și B. Cazacu reiese că din secolul al XVI-lea, odata cu primele texte tipărite, putem vorbi despre limba literară. Viziunea aceasta este accentuată și în ediția a II-a a operei: „Limba română literară, în forma în care o cunoaștem astăzi, ca element constitutiv al culturii noastre naționale, reprezintă rezultatul unei îndelungate și complexe evoluții în istoria ei, strâns legată de istoria societății românești, în special, în momentele mai importante ale dezvoltării culturale si ale formării conștiinței naționale, este în esență, istoria scrisului românesc de la origini pâna în prezent" [1,19]. Ea prezintă de la o epocă la alta niveluri de dezvoltare diferențiate, forma cea mai desavârșită oferindu-ne o limbă română contemporană.

Cea de-a doua problemă, anume baza dialectală a limbii române literare, a îmbogățit, de asemenea, lingvistica noastră. Majoritatea filologilor subliniază ca la baza limbii române literare stă subdialectul muntenesc. Alții contestă aceasta teză, cel mai categoric fiind Al. Philippide. Totodată, I. Iordan, G. Istrati, G. Ivanescu afirmau că limba română avea mai multe dialecte și că limba literară rezultă din contopirea lor.

E. Petrovici a contestat, din motive de ordin fonetic, baza dialectală muntenească a limbii române literare. Ținem sa precizăm că, în acceptia lui G. Ivanescu, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea" baza limbii literare a fost graiul maramureșean, iar din secolul al XVlll-lea – graiul muntenesc" [2,136].

Reluând o idee lansată de Alexandru Lambrior şi Bogdan. P. Hașdeu, Școala Lingvistică de la Bucureşti, reprezentată de Ion Bianu, Ovid Densușianu și de elevii lor, în frunte cu acad. Al. Rosetti, a susţinut că limba noastră literară s-a fixat prin textele coresiene, tipărite la Braşov în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. La temelia limbii din traducerile respective stă graiul popular dintre Târgovişte şi Braşov. Este evident că tipăriturile lui Coresi au jucat un rol foarte important la fixarea normelor limbii literare şi la dezvoltarea ei ulterioară.

Diaconul Coresi este un personaj destul de puțin cunoscut, despre viața lui putem afla mai mult doar din cercetările lui Nicolae Cartojan, care a adunat și a studiat cu minuțiozitate documentele epocii, ceea ce reconstituie imaginea cărturarului.

Coresi este originar din satul Cucuteni, județul Dâmbovița, și-a început activitatea tipografică în cancelaria Târgoviște. În anii 1559-1560 se stabilește definitiv la Brașov, unde i s-a oferit posibilitatea de a tipări nu doar în limba slavonă, ci și în limba română, ceea ce era imposibil pe atunci în Muntenia din cauza opoziției Mitropoliei Ungrovlahiei. Tipăriturile lui Coresi, apărute în mare parte la Brașov între anii 1556 și 1583 sub influența curentelor de reformă religioasă luterană și calvină, fiind răspândite atunci în Transilvania, sunt adevărate „monumente" de limbă veche românească, importante și prin predosloviile scrise de el, în care se ridică pentru prima oară, cu hotărâre și claritate, problema intro-

ducerii limbii românești în cultul religios. Tipăriturile lui Coresi utilizau graiul din Țara Românească și din sud-estul Transilvaniei. Ele au avut un rol deosebit în evoluția și unificarea limbii române, fiind la baza formării limbii române literare. *Octoihul, Tetraevanghelierul, Apostolul*, au ajuns în toate colțurile Țării Românești, în ciuda faptului că unele erau protestante, neortodoxe. Contribuția lui Coresi la dezvoltarea culturii românești este inestimabilă, căci, în vremea slavizării și a haosului produs de migratorii care treptat au supus întreaga zonă balcanică, limbile populare riscau să se piardă. Prin stabilirea limbii literare din traducerile sale, Coresi a oferit o informație valoroasă în formarea limbii române. Tradiția traducerilor religioase coresiene au format limba română, pentru a putea deveni mai târziu limbă literară pentru cronicile lui Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce.

Circulaţia mare a acestor traduceri a făcut ca ele să fie cunoscute pretutindeni acolo unde s-a vorbit româneşte în vechea Dacie. Cărturarii de mai târziu, începând cu vestitul mitropolit Varlaam de la Iaşi, s-au orientat, în activitatea lor, după aceste traduceri. Nu e tot atât de sigur însă că limba cărţilor coresiene ar reprezenta graiul dintre Târgovişte şi Braşov. Ideea a putut fi formulată de I. Bianu şi de O. Densuşianu. Se consideră că înainte de a ajunge la Braşov, Coresi ar fi tipărit, împreună cu Dimitrie Lijbavici, cărţi în limba slavă la Târgovişte. Mai întâi nu toată lumea este de acord cu ideea că diaconul Coresi este şi tipograf şi traducător. Există tot mai numeroşi specialişti care susţin că traducerile respective s-ar fi efectuat la Şcheii Braşovului de către un colectiv de preoţi, iar lui Coresi i-a revenit doar obligaţia de a tipări aceste cărţi. Este dificil a presupune că, într-o vreme în care tipografiile erau cu totul rudimentare, o singură persoană ar fi putut traduce şi tipări, în acelaşi timp, un număr atât de mare de cărţi româneşti, slavoneşti şi româno-slave, într-o perioadă relativ scurtă (aproximativ 1558—1581).

De asemenea, cu greu vom putea admite că între Târgovişte şi Braşov ar fi existat un grai independent, cu particularităţi proprii, care ar sta la baza tipăriturilor coresiene din moment ce nu avem măcar o trăsătură relevantă ce ar deosebi vorbirea de aici de cea a regiunilor din imediata vecinătate.

La aceste presupuneri se adaugă şi un argument de altă natură. În epilogul *Tetraevanghelului,* tipărit PE la 1560—1561, atestăm următoarea afirmaţie: „Şi cu zisa jupînului Haneş Begner *scris-am* eu, diacon Coresi ot Tîrgovişte şi Tudor diac" [3, 10]. Alăturarea celor două nume ne arată că diaconul Coresi a avut, cel puţin, în cazul tipăririi cărţii indicate, un colaborator, că imprimarea acestei cărţi nu i se datorează numai lui Coresi. Cu atât mai mult, trebuie să avem în vedere că el nu putea fi şi traducătorul cărţilor apărute, la Braşov, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Verbul *a scrie*, care este subliniat în citatul de mai sus, nu apare, aici, cu sensul lui obişnuit, ci *a culege*, *a tipări*. Dacă, dimpotrivă, îi atribuim semnificaţia curentă în limbă şi deducem că diaconul Coresi este şi traducător,

trebuie să-i acordăm aceeaşi încredere şi diacului Tudor. Cu alte cuvinte, oricum am privi lucrurile, rezultă că traducerile coresiene sunt efectuate în colaborare, şi nicidecum nu constituie opera unui singur om.

Alţi savanţii, în frunte cu Nicolae Iorga, au susţinut că limba română literară a apărut înainte de epoca lui Coresi, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, pe baza aşa-numitelor texte rotacizante, localizate de unii în Maramureş, iar de către alţii într-o zonă mai largă, care cuprinde şi Transilvania de nord ,şi părţile Bihorului. Teoria lui Iorga a fost îmbrăţişată, în primul rând, de Şcoala Lingvistică din Cluj, reprezentată prin Sextil Puşcariu, Nicolae Drăganu, Alexe Procopovici. Cei care n-au împărtăşit acest punct de vedere au demonstrat concludent că textele rotacizante se caracterizează prin numeroase particularităţi regionale (începând cu rotacismul însuşi), ce nu au mai fost reluate de cărturarii ulteriori, pe care traducătorii de mai târziu, începând cu cei ai tipăriturilor coresiene, le-au eliminat din cărţile lor. Manuscrisele rotacizante însă au stat la baza traducerilor braşovene; cărturarii din sudul Transilvaniei au recurs, în traducerile lor, la experienţa înaintaşilor.

Problema e departe de a fi elucidată. Odata cu progresul cercetărilor filologice şi lingvistice privind textele de literatură veche, unele ipoteze sau bănuieli de mai inainte se confirmă, altele se exclud. Rezultatele au fost obţinute, studiindu-se ipostaza de model lingvistic a cărţilor bisericeşti în procesul de formare a limbii române literare. Momentul realizării unei limbi bisericeşti unitare constituie încheierea unui proces la care au contribuit, deşi nu în mod egal, după părerea noastră, toţi cărturarii.

BIBLIOGRAFIE

1. ROSETTI, A., CAZACU, B. Istoria limbii române literare. De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea, Bucureşti: Ed. Ştiinţifică, 1961.
2. IVĂNESCU, GH. Probleme capitale ale vechii române literare, Iaşi: Ed. Junimea, 1980 .
3. ISTRATE, G. Limba română literară. Studii şi articole. Bucureşti: Ed. Minerva, 1970.